

Med den tyske emigrerede dr. M. J. Elsas' andet bind af *Umriss einer Geschichte der Preise und Löhne in Deutschland vom ausgehenden Mittelalter bis zum Beginn des neunzehnten Jahrhunderts* [Vol. II, A + B, Leiden 1940—49, iv + 649, vii + 138 sider] foreligger det nyeste bidrag til den efterhånden omfattende række publikationer af prishistorisk karakter, som har set dagens lys, siden man i 1931 koordinerede de igangværende undersøgelser ved oprettelsen af *The International Scientific Committee on Price History* med Sir William Beveridge som formand og så velkendte navne som franskmændene Henri Hauser, amerikaneren Edwin F. Gay, hollænderen N. W. Posthumus, østrigeren A. F. Pribram og ovennævnte dr. M. J. Elsas som medlemmer. Året efter komiteens nedsættelse udkom det første amerikanske bidrag, i 1936 fremlagde Hauser og Elsas samtidig resultaterne af deres undersøgelser, derpå fulgte Pribram's værk i 1938. Kort før krigens udbrud kom 1. del af det af Beveridge ledede engelske arbejde, og under krigen udsendte Posthumus i 1943 sin publikation af de Amsterdamske priskuranter og noteringerne fra byens kornbørs. For en fuldstændigheds skyld må også nævnes den amerikanske historiker Earl J. Hamilton's arbejder om spanske priser og lønninger — der i modsætning til de anførte undersøgelser er enkeltmands værk — samt de polske historikere Siegel's og Pelc's bidrag til Warschava's, Krakow's og Gdansk's økonomiske historie. Den 2. verdenskrig har enten helt standset det videre arbejde eller også omlagt det, således at man tilsyneladende har opgivet team work-formen — Danmark ene undtaget. I stedet koncentrerer man sig nu om udarbejdelsen af monograner, hvor det pris- og lønmæssige materiale indgår som en integrerende del, hvilket for eksempel er tilfældet i England, hvor professorerne Postan og Ashton har overtaget videreførelsen af Beveridge's arbejde.

Det udkomne 2. bind af den tyske prishistorie tilhører ifølge sin tilblivelse og form mellemkrigstiden og er resultatet af et samarbejde mellem en række kendte tyske historikere. I virkeligheden lå første halvbind af værket færdig allerede i 1940, men p. gr. af den tyske invasion i Holland måtte dets udsendelse udskydes til efter krigens afslutning, og det blev i 1949 suppleret med det diminutive andet halvbind. I indledningen til 1. bind fra 1936 har dr. Elsas redegjort for værkets formål og metode. Det fremgår heraf, at hensigten først og fremmest har været at give markedspriser fra de store kommercielle centre eller fra byer, der husede større administrationsorganer. I overensstemmelse hermed behandlede 1. bind byerne München, Augsburg og Würzburg, medens det nu udkomne 2. bind rummer materiale

fra Frankfurt a. M., Leipzig og Speyer. Kilderne har hovedsagelig været kærner- og hospitalsregnskaber samt markedsnoteringer, således som de i periodens slutning forekommer i de lokale aviser. Hele kildegrundlaget indicerer, at den tyske prishistorie først og fremmest giver konsumpriser og kun meget få engros-priser, medens værket ganske udelader prishistorisk materiale fra landet [godsregnskaber]. Den geografiske placering af de valgte byer er ligeledes med til at indsnævre værket, hvilket imidlertid et senere bind vil kunne afhjælpe f. eks. ved at fremlægge materiale fra Hamburg. De offentliggjorte prisserier er holdt i adskilte lokale grupper og udtrykkes i tidens mønt. Metodisk har man undladt enhver form for interpolation. De længste rækker strækker sig fra Middelalderens slutning frem til begyndelsen af 19. årh. Vareudvalget er omfattende og dækker alle vigtige konsumartikler. Lønningerne falder i to grupper, dels egentlige lønninger [daglejere, tømrere osv.], dels byfunktionærers salærer. Det har ikke været forfatteren muligt at finde tilstrækkeligt materiale til belysning af rentens og huslejens udvikling, ligesom han har undladt at behandle vekselkurserne, der dog for så vigtige markedsbyer som Frankfurt og Leipzig må være af en vis betydning.

På grundlag af det offentliggjorte materiale har dr. Elsas forsøgt at skitsere udviklingen, og hans resultater betyder i flere henseender en omvurdering af gængse anskuelser. Dette gælder således hans påvisning af de store handelsbyers håndhævelse af deres møntregaler og derigennem af deres møntfod, der end ikke i Kipper og Wipper-perioden blev alvorlig angrebet. Med hensyn til den lokale forringelse af mønten fremhæver forfatteren, at den kun i sine mest ekstreme former har influeret afgørende på priserne, medens reduktionen normalt har betydet meget lidt i forhold til de fluktuationer, som fremkaldtes af svingende høstudbytter. Også når det gælder spørgsmålet om krigenes betydning i det økonomiske liv reviderer dr. Elsas en almindelig antagelse ved at klargøre, at de direkte krigsvirkninger har været skarpt lokalt afgrænset, hvorimod de indirekte virkninger — epidemier, hungersnød og befolkningstab — naturligvis har spillet en større rolle i prisers og lønningers udvikling. Denne udvikling kan for Frankfurt's vedkommende i korthed beskrives således: priserne — især kornet — opviser en faldende tendens fra 1438 til 1470, da de vender og langsomt stiger indtil 1512. Lønningerne er derimod uforandrede indtil 1512, hvilket skulle betyde, at den arbejdende befolkningsgruppe har haft forholdsvis gode kår i hvert fald frem til 1470. Dette indtryk bestyrkes iøvrigt på anden vis. Det modsatte er tilfældet i den følgende periode, der er iden-

tisk med den store prisstigning 1512—1621. Her stiger lønningerne ikke i samme tempo som priserne, hvorfor reallønnen må have været dalende, uden at man dog er i stand til at dokumentere dette talmæssigt, eftersom hovedparten af lønningerne nu foruden kontante penge omfatter et eller flere måltider pr. dag. Fra o. 1621 går priserne endelig ned, medens lønningerne fortsat stiger. Dette bevirker, at reallønnen bedres og når op på et niveau, der efter dr. Elsas' formening svarer til tiden for 1512. Igennem resten af 17. årh. og hovedparten af 18. årh. er lønningerne så at sige konstante, først efter 1789 kommer de i bevægelse og kompenserer derved noget af den prisstigning, der siden 1657 er foregået i ulige tempi. Til analysen af reallønnen følger forfatteren i et afsluttende kapitel en undersøgelse af forbindelsen mellem priser og befolkningsforhold. Han paaviser en bemærkelsesværdig overensstemmelse mellem priserne på kornprodukterne og byernes befolkningstal og mener, at produktionsomkostningerne har været en afgørende faktor, idet det teknisk set uelastiske landbrugs-system har bevirket, at byernes forsyningsområder måtte indrettes efter befolkningstallet med store transportomkostninger ved stigende indbyggertal — og omvendt. Arbejdslønnen på landet forudsættes at have spillet en minimal rolle i de samlede driftsomkostninger. Håndværksprodukterne viser en anden udvikling. Her har tekniske opfindelser i 16. og 17. årh. skabt en elasticitet i produktionen, som tillader omstillinger efter de veksellende befolkningsforhold, hvorfor priserne på håndværkets produkter ikke fluktuerer på samme voldsomme måde som landbrugsprodukterne.

Dr. Elsas' arbejde er således et vægtigt indlæg i den stændende diskussion om prisdannelsesprocessen, men først og fremmest er værket en kildepublikation, bag hvilken der skjuler sig et umådeligt arbejde og som ikke mindst i kraft af sin klare og sikre metode forhåbentlig vil være mange til gavn og glæde.

Kristof Glamann.